

12.4.3. Aiškinamasis raštas „Reformatų sodo sutvarkymas“ prie 2016 m. kovo mėn. Reformatų sodo (parko) Pylimo g., Vilniuje, tvarkymo projekto (projekto autorės - architektės V. S. Večerskytė Šimeliūnė, R. Astasevičiūtė, J. Stonkutė Vyrukaitienė; statytojas - Vilniaus miesto savivaldybės administracija) (toliau - Parko tvarkymo projektas)

REFORMATŲ SODO SUTVARKYMAS

ISTORINĖ RAIDA

Svarbiausias veiksnys – teritorijos užstatymą įtakojusios reljefo savybės, kurios trukdė formuotis kapitaliniam užstatymui. Kitas svarbus veiksnys – pastačius miesto gynybinę sieną, teritorija tapo priemiesčiu ir miesto fortifikacinės sistemos dalimi – esplanada – neužstatoma teritorija.

17 a. vid. (K. Getkanto) ir 18 a. I p. (J.G.M. fon Fiurstenhofo) Vilniaus miesto planuose zonoje matomas nereguliarus, atsitiktinis gatvių tinklas, sodybinio charakterio užstatymas susiformavęs tik žemutinėje terasoje prie pat miesto gynybinės sienos, kvartalai dideli, užstatyti fragmentiškai. Šiaurinėje zonos dalyje 17 a. I p. įsikūrę evangelikai reformatai įrengė kapines.

18 a. pab. – 19 a. pr. zonos užstatymas tankesnis.

19 a. pr. nugriovus miesto gynybinę sieną, priemiestis įgavo spartesnės urbanistinės plėtros tendencijas, bet iki šio laiko išliko aptvėrtas miesto ir priemiesčio plano struktūros ir užstatymo charakterio skirtumai.

19 a. pr. pradėjo formuotis Pylimo gatvė.

19 a. pab. – 20 a. pr., atskiri pastatai statyti tarpukario laikotarpyje. Pagal 1875 m. Vilniaus miesto plėtros planą suformuotos gatvės.

Urbanistinė charakteristika. Pagrindinė dominantė – šlaitas, einantis per visą zoną šiaurės – pietų kryptimi. Šioje zonoje dominuoja teritorijos, turinčios urbanistinių naujadarų.

Viešosios erdvės. Teritoriją ribojančios gatvės J.Basanavičiaus sutampa su istorinėmis užmiesčio kryptimis ir Teatro bei Pylimo gatvės suformuotos reguliariai 1875 m.

Gamtinis pagrindas. Per visą zoną atsektina ryški, dar ne visai užstatyta, reljefo terasinė pakopa bei jos šlaitas, nusitęsiantys ir per kitas zonas. Tai Senamiesčio gamtinio karkaso elementai – stabilizavimo taškai. Ši pakopa juosia Senamiestį tarsi amfiteatrą, o tuo pačiu atskiria jį nuo Naujamiesčio.

VIETOVĖ CHARAKTERIZUOJANTYS ISTORINIAI FAKTAI

Teritorijoje gana vėlai vyko urbanizacija, dideli žemės sklypai buvo naudojami miestiečių ir vienuolynų, religinių bendruomenių daržams ir sodams, o kalnas buvo mėgiama miestiečių

pasivaikščiojimų vieta. „Nuo šio kalno matyti nuostabus miesto ir jo apylinkių vaizdas, aiškiai lyg ant delno regėti kiekvienos bažnyčios bokštas...”, taip aprašė šią vietą 1859 m. istorikas A. H. Kirkoras.

XVI a. pradžioje Vakarų Europoje atsiradusi Katalikų Reformacijos srovė netruko pasiekti ir Lietuvą. Ypač populiari didikų tarpe buvo Evangelikų Reformatų (kalvinų) kryptis, kurią rėmė Radvilos. Jie turėjo bažnyčią Vilniuje dabartinėje Volano gatvėje, bei karališkąsias privilegijas.

XVI a. pab. – XVII a. vyko pastovūs konfliktai su katalikiškąja visuomene, ir Varšuvos seimas priėmė nutarimą iškeldinti reformatus už miesto sienos; t.y. už buvusių Trakų vartų, kur buvo jų kapinės. Seniesiems maldos namams, špitolei ir kapinėms sklypą 1582 m. Evangelikams dovanojo Eustachijus Valavičius, tačiau yra duomenų, kad jau 1581 m. Evangelikai buvo laidojami už Trakų vartų. Taigi, Reformatų kapinės dabartinio sodo centrinėje dalyje buvo XVI a. gale, Sinodo sąskaitose yra žinia, kad kapinių tvora privalo būti virš žemės 3 sieksniai (1 sieksnis – 1,85 m). Medinė bažnyčia buvo pastatyta iki 1651 m., bet 1655 m. karo su Maskva metu sudegė, kartu sudegė ir kiti teritorijos pastatai. 1672 m. K.Radvilaitė padovanojo 3 sklypus reformatams, gerokai praplėsdama jų valdas. Pastatai buvo atstatyti, bažnyčia buvo iš mūro ir medžio (greičiausiai faktvercho stiliaus). 1682 m., religinių kovų metu, Vilniaus Akademijos auklėtiniai rimtai užpuolė Reformatų valdą ir suniokojo pastatus, kopyčias bei antkapius.

1690 m. iš tikinčiųjų lėšų buvo pastatyta nauja bažnyčia, špitolė, mokykla ir dvasininkų gyvenamasis namas. Yra istorinė prielaida, kad senosios bažnyčios liekanos įkomponuotos į Sinodo pastatą arba literatūroje vadinamą kalvinų kolegijos namą, kuris datuojamas XVIII a., bet turi ir gotikinio mūro fragmentų. Mūrinis, su charakteringu mansardiniu (barokiniu) stogu, sudėtingo plano su rotundos formos bibliotekos arba archyvo sale, kurioje buvo saugomi vertingi XVI – XVIII a. spaudiniai, stovi sklypo gilumoje. Valda perimetru buvo apstatyta mūriniais ir mediniais pastatais, dvasininkų namas, vežiminės, špitolė ir kt. Bažnyčia buvo medinė, paprasta; kieme buvo šulinys, ant kalnelio stovėjo varpinė, primityvi: keturi mediniai stulpai ir stogelis. Kapinėse stovėjo dvi kopyčios. Vieną kopyčią vadinamą Šreterių vardu pastatė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės pulkininkas Boguslavas Šreteris (1777 m.). Antrosios, vadinamos Vinholdų vardu, statybos data neaiški.

XIX a. Sinodo pastatas uždarė vakarinę istorinio sklypo perimetro kraštinę ir pietiniu galu ribojosi su Dominikonų sodu, o šiauriniu galu – su vokiečių Reformatų bendruomenės sodu. Evangelikų-reformatų kolegija 1868 m. vieną iš sklypų arendavo sodininkui Fridrichui Vėberui, jam mirus sodas buvo tvarkomas sodininko H.Kepės, turinčio sodininkystės firmą Pylimo g. 10 (pos. 1142). A.H.Kirkoras apie G.P.Veberio sodą buvusį šalia reformatų ir su juo susisiekiantį sklypą taip apibūdina – Dešinėje jos (Pylimo g.) pusėje verta apžiūrėti sodininko Vėberio namus, šalia kurių yra nors ir neseniai įveistas, bet gražuose krūmuose ir gėlėse skendintis sodas.

1835 m. pagal architekto K. Podčiašinskio projektą kitoje Pylimo g. pusėje pastačius naują klasicizmo stiliaus mūrinę bažnyčią (dabar Pylimo g. Nr.18), Reformatų valdose buvusi senoji medinė bažnyčia buvo nugriauta. Į naujos bažnyčios portiką kitoje gatvės pusėje buvo atsukti rokoko stiliaus vartai. Iki Antrojo Pasaulinio karo Reformatų centrinės valdos užstatymas mažai keitėsi, kapinės buvo aptvertos aukšta mūrine tvora. Kadangi reformatams priklausė mažiausiai 4 sklypai šioje Pylimo g. pusėje, panašu, kad kitus sklypus jie nuomojo.

XX a. pradžioje vystantis pramonei ir gamybai, dabartinio sodo teritorijos pietrytinė dalis buvo išnuomota, ir 1910 m. pagal Vaclovo Michnevičiaus projektą prie Pylimo gatvės buvo pastatyti sandėlys ir prekybos paviljonas. Šiuose statiniuose veikė Zigmanto Nagrodskio žemės ūkio mašinų parduotuvė. Paviljonų išorė buvo dekoruota populiariais secesijos motyvais, naujajį tuo laiku stilių ypač vaizdžiai atspindėjo pirmasis Nagrodskio paviljonas, kurį Michnevičius tik praplatino: jo fasaduose buvo įkomponuotas vitražinis pasagos formos langas su durimis, sienos plokštumą puošė ištapyti žemės ūkio darbų siužetai. Statiniai sudegė 1944 m., kai vokiečiai padegė šalia Sinodo buvusią knygrišyklą, liepsnos persimetė į biblioteką ir paviljonus.

1950-1958 m. pokaryje apleisti ir apdegę pastatai buvo palaipsniui nuardyti. Istorinės sklypų ribos buvo „ištrintos“, tvoros nugriautos. Evangelikų Reformatų bažnyčia kitoje gatvės pusėje restauruota (atstatyta po karo sugriovimo) ir pritaikyta kino teatrui „Kronika“, o priešais kino teatrą įrengtas skveras. Tarp K.Kalinausko, J.Basanavičiaus ir Pylimo gatvių tvarkomas žaliasis plotas buvo Tauro kalno žaliojo masyvo patęsimas. Prie Pylimo gatvės po karo stovėjusi apgriuvusi kolegijos centrinio pastato fasadinė siena su nuostabiu rokoko stiliaus fasadu buvo nuardyta, valant skverą. Skvero gilumoje išliko Sinodo archyvo pastatas, kuriame įkurdintas vaikų darželis. Buvusių Reformatų pagalbinių statinių, sodų ir kapinių teritorijoje pasodinta lapuočių medžių: kaštonai, klevai, liepos, gluosniai ir kt. rūšys. Kurį laiką centrinėje dalyje dar stovėjo Šreterių koplyčia-mauzoliejus. Iš biografinių žinynų yra žinoma, kad šiose kapinėse buvo palaidotas garsus kartografas Šarlis Hermanas de Pertė (Karol Herman de Perthées, 1740–1815), 1768 m. sudaręs Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinį geografijos atlasą. 1980 m. šio žymaus žmogaus antkapinis paminklas su įrašu prancūzų kalba vakarinėje kapinių dalyje dar buvo. Šiuo metu kapo vieta nežinoma.

Šiaurės rytinėje skvero dalyje buvo pastatyta požeminė slėptuvė su viešu tualetu, o buvusių prekybinių paviljonų vietoje, pietrytinėje želdyno dalyje – gėlių prekybos paviljonas.

1983 m. skvero vakarinėje dalyje buvo pastatytas „Tarybinių partizanų ir pogrindininkų paminklas“, skulptoriai – A. Zokaitis, J.Kalinauskas; architektai – G.Baravykas, G. Ramunis, K. Pempė. Šreterių koplyčia buvo apmatuota ir nugriauta.

REFORMATŲ SODE ESANTYS AR BESIRIBOJANTYS VERTINGI STATINIAI

SINODO PASTATAS Pylimo g. 7 yra **S770** registruota nekilnojamoji kultūros vertybė. Pastatas nuosavybės teise priklauso Lietuvos Evangelikų Reformatų bažnyčios kolegijai. Kieme yra neįregistruoti juridiskai statiniai: trys pastatai ir tvora, (statinių liekanos). Prie pastatų suformuotas ir įregistruotas VI „Registru centras“ 1922 kv. m ploto sklypas, kurio ribos neatitinka istorinių sklypo ribų, kadangi po Antrojo Pasaulinio karo sklypas buvo sumažintas, panaikinus kapines ir nugriovus koplyčias.

ŠRETERIŲ KOPLYTĖLĖS-MAUZOLIEJAUS LIEKANOS yra nekilnojamoji kultūros vertybė S929. Koplytėlės kriptą (požemyje) yra išlikusi sodo vakarinėje dalyje apsodintoje medžiais (centrinio išilginio tako vakarinėje pusėje), apie 27 m į rytus nuo Sinodo pastato, buvusių kapinių teritorijoje.

Koplytėlės matmenys pagal architekto S.Lasavicko apmatavimus: pagrindinio fasado ilgis 4,9 m, šoninio – 5,25 m. (Pylimo g. 7. Šreterių koplytėlės – mauzoliejaus liekanos, Sinodo pastatas. 1558 m. evangelikai reformatai jau turėjo kapines su medine koplytele už Trakų vartų. Rasta renesansinio mūro liekanų [37].)

TERITORIJOS PLANINĖ IR ERDVINĖ KOMPOZICIJA

Istorinio kultūrinio želdyno tvarkybos projekto rengimas prasideda nuo teritorijos istorinio charakterio, botaninių savybių ir kraštovaizdžio gamtinių vertybių nustatymo. Siekiama išlikusius kultūrinės ir gamtinės vertės elementus apjungus juos integruoti į naują kuriamą visumą, kuri įprasmintų naują vietovėje istorinį identitetą. Sodo sutvarkymo projektas, tai kelias nuo jo praeities į ateitį per dabartį, tai sutvarkymo priemonių rinkinys kurių pagalba vietovė turi įgyti naują istorinę prasmę, tai kelias sukurti kokybišką ir pilnavertišką poilsio erdvę.

Pagrindinė projekto idėja – naikinti betono konstrukciją ir „apkasų sistemą“, atkuriant buvusio reljefo paviršių. Ši betono lovių konstrukcija buvo dalis komunarų paminklo architektūrinės kompozicijos. Įgyvendinant 1983 m. projektą buvo stipriai pažeistas natūralus senamiestį juosiantis šlaitas ir jo terasa. Nugriauta Šreterių koplytėlė – mauzoliejus, kapinių mūrinė tvora ir išniokoti reformatų kapai.

Iš rašytinių istorinių šaltinių ir ikonografijos yra žinoma, kad teritorija buvo nevienalytė savo charakterių ir funkcija. Šią teritoriją sudarė trys sklypai, kurie priklausė Reformatų bendruomenei. Centrinis sklypas priešais Sinodo pastatą, buvo naudojamas bendruomenės, o iš šiaurinės ir pietinės pusių buvę sklypai nuomojami. Siekiant išryškinti vietos istorinio palikimo materialųjį ir dvasinį palikimą buvo siekta įprasminti visus išlikusius ženklus.

Naujai sukurta sodo kompozicija – trys teritorijos, kiekviena su individualiu želdyno charakteriu, taip pažymėta buvę trys skirtingos istorinės posesijos. Svarbi prasmiskai atvira kompozicinė erdvė – vizualinis ryšys sodo skersinėje ašyje tarp Reformatų Sinodo pastato ir Reformatų bažnyčios. Pieva iš šiaurinės pusės ribojama buvusių Reformatų senųjų kapinių teritorijos. Buvusių posesijų ribose suplanuotos naujos takų trasos, kurios yra apjungiamos su nusistovėjusia nusistovėjusia tranzitinių ryšių sistema. Siekiant, kad sodas nebūtų tik žalia tranzitinė teritorija sukurtas žiedinis takų tinklas. Pagrindiniai patekimai į sodo teritoriją išlieka esami.

Šiaurinė teritorija (esanti šalia Centro poliklinikos), kurioje XIX a. buvo miesto sodininko reprezentacinis sodas, projekto sprendiniai skiriasi nuo kitų dviejų sodo dalių. Ši sodo zona pasižymi intensyvesne rekreacine funkcija. Šioje teritorijoje įrengiama vaikų žaidimo aikštelė, tako žiedo juosiamą ovali pieva su daugiamečiu gėlynu ir vandens taku. Šalia pievos įrengiama pergolė, kuri apželdinta laipiojančiomis rožėmis. Įvertinant lankytojų poreikius suplanuota aikštelė sezoninei vasaros lauko kavinei, kurios projektas turėtų būti rengiamas atskiru projektu.

Šiurės vakarų teritorijos dalyje suplanuotas ūkinės paskirties kiemas su įvažiavimu iš Pylimo gatvės. Netoliese suprojektuota WC kapsulės statinukas.

Sodo projekto sprendiniuose numatytas sodo aptvėrimas azūrine metalo tvora, kuri bus įgyvendinta II statybos darbų etapu.

Infrastruktūros objektai: suolai, kėdės, šiukšlių dėžės, atitvarai, dviračių stovai ir informaciniai stendai vientiso dizaino.

Būsimo sodo lankytojų saugumą ir komfortą garantuos naujai įrengiama apšvietimo sistema ir vaizdo stebėjimo sistema.

Teritorijoje esami laiptai yra remontuojami, šalia jų suplanuotos atraminės sienelės .

FUNKCINIS ZONAVIMAS

Zonos nustatytos remiantis istorine ikonografija, nusistovėjusia pėsčiųjų srautų sistema ir teritorijos pritaikymo rekreacijos reikmėms programa. Teritorija turi tris zonas: 1. Buvusi Sinodo sklypo vieta su Šreterių koplytėlės liekanomis, senųjų kapinių vieta; 2. Šiaurinė teritorija, Sinodo sklypo atžvilgiu, kuri buvo miesto sodininko reprezentacinis sodas. 3. Pietinis sklypas buvusių daržų teritorija.

PAVELDOSAUGINIS ASPEKTAS. ŠRETERIŲ KOPLYTĖLĖS-MAUZOLIEJAUS LIEKANOS

Teritorijoje esanti nekilnojama kultūros paveldo vertybė S929 - Šreterių koplytėlės-mauzoliejaus liekanos Šreterių koplytėlė-mauzoliejus ir tvora buvo nugriautas pokario metais. Tačiau yra išlikę objekto apmatavimai, eskizai, remiantis kuriais yra galimas šio objekto atstatymas. Vilniaus Senamiesčio apsaugos reglamentas Šreterių koplytėlei-mauzoliejui nustato restauravimo-atkūrimo tvarkymo režimą. Rengiant projektą vadovautasi užsakovo techninio projekto technine užduotimi, pagal kurią parengtas koplytėlės liekanų pažymėjimas. Atkūrimo projektas pagal galimybes bus rengiamas atskiru tvarkybos darbų projektu.

Projekto sprendiniuose pateikti sprendiniai jos eksponavimui bus įgyvendinami II statybos darbų etapo metu.

BUVUSIOS REFORMATŲ KAPINIŲ TERITORIJOS TVARKYBOS SPRENDINIAI

Buvusių kapinių teritorija esanti priešais Sinodo pastatą buvo stipriai suniokota atliekant 1983 m. projekto įgyvendinimą. Dalis kapinių iškasinėta atliekant reljefo rekonstrukcijos darbus bei įrengiant betono konstrukcijas. Reformatų sodo sutvarkymo projektu senųjų kapinių istoriją siekiama pažymėti pasitelkiant minimalios intervencijos priemones. Pagrindinė kompozicinė medžiaga – želdiniai ir informacinės priemonės. Kapinių zona juos baltų rožių gyvatvorė ir atitvaros, pati teritorija – pieva kurioje pavasario metu žydės svogūninės gėlės: cylės, pakalnutės, krokai. Šalia kapinių einančio tako (buvusios mūrinės tvoros vietoje, kuri buvo riba kapinių iš šiaurinės pusės) įrengiama aikštelė su reformatų istorines asmenybes įamžinančiomis kėdėmis ir informaciniai stendai su tekstais ir planais, kurie liudytų vietovės istoriją.

Reformatų istorijos įamžinimo informacinės priemonės: kėdės ir stendai įrengiami II statybos darbų etapu.